

БЛАГОДІЙНЕ ВИДАВНИЦТВО
„УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКО.

№ 44.

ПРОФ. ІВАН ОГІЄНКО.

НОВИЙ ЗАВІТ

В ПЕРЕКЛАДІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ
ВАЛЕНТИНА НЕГАЛЕВСЬКОГО 1581 Р.

НАРИС З ІСТОРІЇ
КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ
СТАРОЇ ВОЛИНІ:

1922.

БЛАГОДІЙНЕ ВИДАВНИЦТВО
„УКРАЇНЬСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА
ВИПУСКАЄ ТАКІ КНИЖКИ:

1. Прохання до Патріярха Царгородського благословити Автокефальну Українську Церкву. 1921 р. 14 ст. Ціна 10 м. п.
2. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська мова як мова богослужбова. Права живої мови бути мовою церкви. 1921 р. 32 ст. 40 м.п.
3. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська вимова церковно-слов'янського богослужбового тексту. Правила і зразки вимови. 1921 р. 20 ст. Ціна 25 м. п.
4. Закони Української Народньої Республіки про Українську Автокефальну Церкву.
5. Проф. І. ОГІЄНКО. Православний молитовник для шкіл початкових мовою церковно-слов'янською й українською. З благословення Єпископа Кременецького Діонісія. 1922 р. 64 ст. Видання друге.
6. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва взяла під свою владу вільну Церкву Українську. 1921 р. 20 ст. Ціна 25 м.
7. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва знищила волю друку Київ-Печерської Лаври. 1921 р. 16 ст. 25 м. п.
8. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська Автокефальна Церква, її завдання і організація.
9. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковне життя в Європі за останні роки.
10. Свята Служба Божа св. отця нашого Іоана Золотоустого мовою українською. На українську мову з грецької переклав Проф. І. ОГІЄНКО. Частина I: текст, ч. II: пояснення до тексту. З благословення Єпископа Кременецького Діонісія. 1922 р.
11. Проф. І. ОГІЄНКО. Світовий рух за утворення живої народньої національної церкви. 1921 р. 52 ст. 40 м. п.
12. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковні братства і їх історія.
13. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська церковні братства, їх організація і завдання.
14. Проф. І. ОГІЄНКО. Матеріали по історії Церковного руху на Україні. Випуск I. Підвалини Української Православної Церкви.
15. Проф. В. БІДНОВ. Церковна справа на Україні. 1921 р. 48 ст. Ціна 40 м. п.
16. Прив.-доц. І. ПЕЛЕНЬСКИЙ. Український церковний стиль.

БЛАГОДІЙНЕ ВИДАВНИЦТВО
„УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА.

№ 44.

ПРОФ. ІВАН ОГІЄНКО.

НОВИЙ ЗАВІТ

В ПЕРЕКЛАДІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ
ВАЛЕНТИНА НЕГАЛЕВСЬКОГО 1581 Р.

НАРИС З ІСТОРІЇ
КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ
СТАРОЇ ВОЛИНИ.

1922.

В живій церкві живая душа
Нехай Господа хвалить живого
Живим словом своїм повсякчасно,
Нині й завжди, й на вічній віки!

Святе Письмо благословляє мову живу для церковного вжитку. Дивись про це: Лист перший до Коринфян XII, 10, 28; XIV, 2, 4, 6, 8—11, 13—19; взагалі гл. XII XIII і XIV. Діяння II, 4—11, X, 44—46; XIX, 6. Кол. I, 23. Об'явлення Іоана V; 9—10; VII, 9—10; X, 11; XIV, 6. Єванг. Матвія XXVIII, 19; Марка XVI, 15—17.

Друковано 2000 примірників 29 грудня 1921-го року.

I.

ПЕРЕКЛАДИ ПИСЬМА СВЯТОГО НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ В XVI ВІЦІ.

XVI-й вік в історії української культури має величезне значіння. Протестантизм, а також тодішня воююча церква католицька всіма своїми силами озброїлись були на церкву українську, православну. Православіє було в той час головною ознакою української народности; перестати бути православним,—то значило тоді перестати бути й українцем. Тому то нарід український так завзято став до оборони своєї національної віри, віри православної.

Верхи українського народу, його вища інтелігенція, скоро захитались під цим релігійним напором. Вік XVI-й—це жалібний вік української історії, бо тоді ми втратили майже всю свою кращу й вищу інтелігенцію, що ради панства великого та розкошів цьогосвітних кинули батьківську віру свою, пристали до віри чужої, і перестали боронити своїх національних інтересів, бо перестали бути українцями...

Проте український нарід в цілому міцно витримав цей напад на віру свою. Під проводом кращих синів своїх, що не пішли за більшістю

вищої інтелігенції, сам нарід—переважно стан міщанський і селянський—став в оборону батьківської віри своєї. По всій Україні швидко заснувалися тоді церковні братства, що оборону віри православної міцно взяли в свої руки. Українцям довелося завзято боронитися, але боронитися вже новою зброєю, найбільше — друкованим словом, книжкою. В багатьох містах України засновано було тоді великі друкарні, що в недовгому часі відразу засипали Україну найбільш потрібними книжками як в обороні віри своєї, так і для культурного вжитку.

За XVI-й вік утворилося на Україні де-кільки великих культурних центрів, а серед них Волинь займала тоді чи не перше місце. З Волині походить багато першорядних культурних діячів українських. На Волині повстає велике українське наукове огнище, славна Академія Остріжська, під проводом князя Костянтина Остріжського, що згуртував коло себе кращих синів України, її кращі сили наукові. І не сам тільки Остріг був культурним містом тоді,—велика культурна праця провадилася і в таких містах, як Володимир, Луцьк, Ковель, Крем'янець, Дермань і т. ін., і навіть в дрібніших, як от Пересопниця, Дворець, Хорошів і багато інших.

На Волині знайшов собі пристановище й відомий втікач з Москви, князь Андрій Курбський. Князь оселився десь коло 1564 р. в Миляновичах коло Ковля і прожив тут 19 років († 1583 р.). Двір князя Курбського став культурним осередком, де гуртувалися наукові й літературні сили, які боронили Волинь від заливу католицизмом і полонізацією.

В історії культури української Волинь займає першорядне місце. Серед культурної праці, що провадилась тоді на Волині, перше місце належить праці по впорядкуванню текстів Святого Письма і праці по перекладах цього Письма на українську мову.

В нцем культурної праці в XVI віці на Волині була славна, повік незабутня українська Остріжська Библия 1581-го року. Це була величезна праця, бо прийшлося всі книжки святого Письма перевіряти з першотворами грецькими та єврейськими, та перекладами давніми латинськими. Це була найперша повна друкована Библия не тільки на Сході, але навіть серед всього православного слов'янського світу. І коли потім, більше як через вісімдесят років, в р. 1663 спромоглася на друковану Библию й Москва, то вона простісінько передрукувала нашу Остріжську Биб-

лію ¹⁾... Остріжська Библия розійшлася по всім слов'янським світі, і скрізь мала дуже велику пошану.

Переклади на українську мову Письма Святого розпочалися дуже рано, — ще з початку XVI-го віку. Не спиняюсь тут на причинах, що викликали до життя ці переклади, ²⁾ скажу тільки, що повставали вони, між іншим, і з ясно зазначеного вже тоді бажання вірних мати собі Святе Письмо рідною мовою. Переклади на українську мову Письма Святого розпочалися на Україні ще до реформації Лютера, але ця реформація, докотившись до Польщі й України, збільшила й підсилила працю на Волині по перекладах Св. Письма на рідну мову.

З давніх перекладів Письма Святого на українську мову, що пророблено їх в XVI віці (значна частина—на Волині) поки що тепер відомі такі; переклади Старого Завіту: 1) Український біблійний кодекс 1569 р. Луки з Тернополья; в оглаві цього кодексу поміщено всі книги

¹⁾ Проф. И. А. Шляпкинъ, Св. Димитрій Ростовскій и его время, Спб. 1891 р., ст. 122. Правда, на Москві роботу цю зробили українці.

²⁾ Див. про це Проф. І. Огієнко: Давні переклади Письма Святого на українську мову.

старого й нового завіту. Кодекс зберігається в Варшаві, в бібліотеці Красинських. 2) Кодекс 1575—1577 років, зроблений Дмитром із Зінькова (містечко на Поділлі, над річкою Ушицею), зберігається у Львові, в бібліотеці св. Онуфрійовського монастиря. 3) Збірник XVI-го віку, містить в собі книги: Іов, Руф, Псавтир, Пісня над Піснями, Еклезіяст, Приповісті Соломонові, Плач Ієремії, Данило і Есфир; зберігається цей збірник в Виленській Публичній Бібліотеці № 262; точно сказати, чи це пам'ятка білоруська чи українська—трудно. 4) Переклад Пісні над Піснями XVI-го віку; зберігається в Москві, в Синодальній Бібліотеці, під № 558. 5) Псавтир початку або середини XVI-го віку, зберігається в Румянцевському Музеї в Москві, під № 335. 6) Псавтир початку XVII в., там же, № 1017. 7) Толковий Псавтир 1609 р., зберігається в Петроградській Духовній Академії, № А¹/₁₃₆, написаний Мартином „въ градѣ Нѣженковичех“ (в Галичині, коло Перемишля); текст Псавтира церковно-слов'янський, а пояснення його—українські.

Ще за ХУІ-й вік Євангелію було перекладено на українську мову багато раз: 1) в 1556—1561 році в м. м. Дворці і Пересопниці на Волині; це так звана Пересопницька Євангелія,

що тепер зберігається в Полтавському Епархіяль-
нім Музеї і належить Полтавській Духовній Семи-
нарії. 2) Року 1571, на основі перекладу Пересоп-
ницького, було перекладено Євангелію на україн-
ську мову в Володимирі Волинському; це так зва-
на Волинська або Житомирська Єван-
гелія, що тепер зберігається в м. Житомирі, в
Волинському Епархіяльнім Музеї. 3) Десь коло ро-
ку 1580-го (а може й 1570 р.) Євангелію пере-
клав і частину надрукував Василь Тяпинський. 4)
Року 1581-го десь на Волині переклав цілий Но-
вий Завіт на українську мову Валентин Негалев-
ський. 5) Нарешті так звана Літківська Євангелія,
що тепер зберігається в м. Літки на Чернігівщині
Остерського повіту; це тільки кусок Євангелії
від Луки (зачала 4—46), зроблений десь на Воли-
ні, можливо в Луцьку, в 1595 році, теж на основі
перекладу Пересопницької Євангелії.

До цих перекладів Євангелії треба додати
ще два переклади, близько мені не відомі, — це
переклади, що зберігаються оден в Виленській
Публичній Бібліотеці, а другій — в Москві, в Ру-
мянцевському Музеї ¹⁾).

Додам до цього ще й так званий Герляхів-

¹⁾ А. Назаревській, Языкъ Евангелія 1581 г., ст. 13,
примітка 5.

ський толковий Апостол кінця XVI-го віку, що зберігається в приватній бібліотеці Ю. А. Яворського у Львові, писаний доброю українською тогочасною мовою.

До цього треба додати ще й цілу низку так званих Учительних Євангелій мовою українською, як друкованих, напр. р.р. 1595, 1606, 1616, 1619, 1637, 1696 і інші, так і писаних, яких відомо більше п'ятидесяти.

Змістом цієї моєї статті буде переклад цілого Нового Завіту на українську мову 1581 р. Валентина Негалевського.

II.

НОВИЙ ЗАВІТ В ПЕРЕКЛАДІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ 1581 Р. ВАЛЕНТИНА НЕГАЛЕВСЬКОГО.

Року 1881-го в архиві Київського Золотоверхого Михайлівського Манастиря знайдено було товстого рукопису на 261 аркуш великого розміру. По ближчій ознайомленні з рукописом виявилось, що це єсть Новий Завіт в перекладі на українську мову 1581-го року Валентина Негалевського.

Рукопис писано українським скорописом другої половини XVI-го віку ¹⁾, на папері 1580—

¹⁾ И. М. Каманинъ, Палеографическій Изборникъ, ст. 12 і 13, знімок № 18.

1581 року; складається він з 1+261 аркушів in folio, в шкіряній оправі. Зберігається рукопис в Київському Михайлівському Монастирі під № 421 (1636).

Зміст рукопису—цілий Новий Завіт, а саме: Передмова: До ласкавого чителника л. 1 — 3б, Євангелія свята Матвія, Марка, Лукаша й Іоана л. 4—111б, Справи Апостольські 112—145; Листи Апостольські л. 146 — 245 б, і Об'явлене Іоана святого л. 246 — 261 б.

Переклад Нового Завіту зроблено десь на Волині; закінчено його в селі Хорошеві, Остріжського повіту 20 липня 1581-го року (див. л. 3 б).

Валентин Негалевський переклав цей Новий Завіт „не самъ з своєє властное хути“ (охоти),— так про це розказує він в Передмові, л. 1,—а „то учинил за намовою и напомниманемъ многихъ учоныхъ, богобойных, а слово Божеє милуючихъ людей, которые писма полского читати не умѣют, а языка словенского, читаючи писмом рускимъ, выкладу з словъ его не розумеют“.

Джерелом для праці Валентина Негалевського був польський переклад Нового Завіту Мартина Чеховича, що р. 1577-го випустив в Ракові свій переклад Нового Завіту польською мовою. Перекладаючи, В. Негалевський справді дуже ба-

гато покористувався з праці М. Чеховича, про що в Передмові розказує й сам він: „не малая речъ, же бы с полского языка праве слово от слова на властную речъ рускую ¹⁾ преложити мель“.

Хто такий був Валентин Негалевський, про це ми майже нічого не знаємо. Відомо тільки, що він був людина дуже освічена, шляхетного походження (дворянин) і працював на Волині, десь коло Володимира і Крем'янця. Року 1582-го він виступав перед „врядомъ гродскимъ Крем'янецкимъ“ як повірений дворянки Насті Вороновецької в справі про вбивство її чоловіка людьми московського князя-емігранта Андрія Курбського²⁾.

В літературі не раз можна стрінути думку, ніби В. Негалевський був соцініянином; підставою для таких тверджень беруть Передмову його до Нового Завіту. Але Передмова Негалевського — переклад з польського передмови соцініянина М. Чеховича, тому особливо покладатися на неї в своїх висновках не можна. Валентин Негалевський був православним, горливим Християнином, і сво-

¹⁾ Слово „рускій“ в той час значило „український“; див. про це докладно: Проф. І. Огієнко, Історія Української мови; Том. I: Вступ до історії української мови. Кам'янець-Подільський, 1919—1920 р. Вийшло 88 ст.

²⁾ Жизнь кн. А. Курбскаго въ Литвѣ и на Волини, Київ, 1849 р., т. II ст. 126 і 132.

їм перекладом бажав прислужитися православній церкві і вірним, що вже тоді мало розуміли мову церковно-слов'янську.

В Передмові до свого перекладу Негалевський зазначає всю трудність таких перекладів; проте він не злякався цієї трудности, і „водлугъ дару, мне от Бога узычногого, около того працювалъ“. Він часто радився з другими про свою працю, „на иныхъ, над мене людей ученшихъ, розсудок тую працю мою подаючи“. Негалевський пише до чительника, що працю свою він робив „з великое зычливости такъ проти тебе, як и против каждому побожному християнину, хотячи его участникомъ властного вырозумения слова Божого вчинити“ (л. 3). „Обаваючи ся того, абыхъ напотомъ и онымъ и инымъ перед Богомъ и перед онымъ, от него постановленнымъ судею всихъ, Ёзусом Христом, винен не зостал, тоє працы, хотя с трудностью моею, подняти ся еси не збранялъ“.

Цікаве пояснення Негалевського трудности праці по перекладах. „А тую трудност—каже він в Передмові л. 3,—которая ся в перекладаню Писма Святого на обчий языкъ показует, абы еси грехомъ предковъ своих и нашимъ теж причиталъ: которые еси бы намъ были Бога не роз-

гневали, тогды бы не было и языковъ розделенѣ, не была бы и трудност такая з стороны словъ, и тоє розмаитости языковъ, которая намъ те- перъ не помалу шкодит, бо би єсмо вси одного языка (яко было на початку) уживали были. Але же ся то вже назад вернути не может, што ся разъ стало, прото треба ся намъ всимъ сполечне а потреба уставичне побужати ку пилности и чуйности“.

Негалевський радить розсудно ставитись до читання Святого Письма. „Наперед тогды, хочешъ ли с пожиткомъ читати, речъ самую на первей маешъ мети на бачности, то єсть, хто писалъ, што, и о чимъ писалъ, до кого, которым порядкомъ и якими словы писалъ, а надто все—за чиєю побудкою писал; бо єсли бы єси того в писмех святыхъ нашего нового тестаменту перед себе брати не мел, не розумею, жебы коли який пожитокъ зъ его читаня отнести мелъ,“—вся ця рада—дослівний переклад з передмови М. Чеховича до його польського перекладу Нового Зав'ту.

Слідом за М. Чеховичем, В. Негалевський позазначав „дробнымъ писмомъ“ всі слова, яких немає в грецькім оригіналі; крім цього, розставлено два хрестики †† коло слів, що не зна-

ходяться по всіх давніх грецьких рукописах.

Виконав свою працю В. Негалевський сумлінно й старанно, переклад вийшов досить близьким до народньої тогочасної мови. Переклад цей довго ходив по руках православного духовенства, що користало з нього для потреб церковної казані, аж поки не попав до архиву Михайлівського Манастиря в Київі.

Що переклад цей ходив по руках духовенства, про це свідчать написи в рукопису. Так, долі на л. 55 б єсть напис: „я раб б(о)жій Леонтій Сидорович“; на л. 152 б: „Леонтей недостойный презвѣтер“; на л. 261 б: „попова книга, мовлю я то, що попова Сапонова книга“. На л. 145 б такий запис: „Гавриел Крутневичь, козак запорозкий, мешкаючой в Каневѣ в року 1610 писал“.

Чи вживали в церкві цього перекладу? З певністю можна сказати, що на Волині Новий Завіт в перекладі В. Негалевського читано й в церквах, на що вказує хоча б поділ тексту не тільки по главах, але й по церковних зачалах ¹⁾.

Новий Завіт В. Негалевського 1581 р. має

¹⁾ Поділ на зачала, правда, єсть і в Новім Завіті М. Чеховича, про що він розказує в Передмові: „Ruskich Rozdziałów, zaczęlamy zwaných, używamy, kładąc ie też na kraiach, iż nas o to zosobna bracia Ruskich krajów żądali“.

для нас надзвичайно велике значіння, як наочний свідок нашого прагнення до вживання української мови в церкві ще в XVI віці. Ще в той час, коли серед слов'янських народів (чехів і поляків) тільки що бралися до цих перекладів, бачимо, що Україна не відстала від них в цій праці, і має й свій переклад цілого Нового Завіту на українську мову ще з 1581-го року.

III.

МОВА ПЕРЕКЛАДУ В. НЕГАЛЕВСЬКОГО.

Мова перекладу Нового Завіту Валентина Негалевського дуже цікава, — це так звана „руська“ мова XVI-го віку. Але зза того, що джерелом перекладу для В. Негалевського був не церковно-слов'янський текст, а польський, в мові цього перекладу церковно-слов'янського елемента не багато, а за те багато полонизмів. Проте й народній український елемент тут дуже великий й помітний.

В своїм огляді мови перекладу В. Негалевського 1581-го року я коротенько спинюся тільки на народніх українських елементах.

I. ФОНЕТИКА.

1. Г о л о с н і з в у к и.

1. П о в н о г о л о с н и х ф о р м, я к т о з в и-

чайно буває в українських пам'ятках ще з XI-го віку, дуже багато: боронили 46, поздоровляли 6, нагорода 63, перох 11, съ повороза 89, сторожу 58, з соромом 74, зволокли 33, колосе 12, молодший 75, верещали 9, упередила 24, в середине 70, черево 43.

2. Сполучення ръ, рь, дають ры-ри: затривожили ся 42, трывал 105, тривают 18, дрижане 55, дрижачи 40, задрижала 34, во криви 26.

3. Міна О на А: помагати 3, провадили 108, впровадити, 2, поламано 109.

4. Міна Е на О після шиплячих або Й перед твердим складом: жолтью 32, шостый 57, пошоль 16, жолоба 73, учоных 81, божого 85, ложок 42, чотыри 37, оден 78.

5. Ненаголошене Е переходить в И: Ивангелие 12.

6. Замість Ъ часто И: умиешъ 78, умиете 34, розумиет 50, против дивце 72, смиле 54, насиня 15, вирте 27, зарижете 75, на трави 16, на гори 27, на неби 20, в мови 49. Див. № 67.

7. Букви Ы і И плутають: одним 18, невыдомые 10, блискавица 77, блыскавица 69, досит, досыт 93, лунатыки 5, лунатикомь 19, пишные 57, нине 73.

8. Зникнення початкового И: маю 41, маємъ 16, было меновано 58.

9. Міна У на В: завтра 73, в тебе 6, вже, вчинивши 93, вчинити 3, вдарил 37, вживаєт 48, у Бога і в людей 59, до вряду 72.

10. Стягнення: Гаврил 56, Данила про- рока 27.

2. Приголосні звуки.

11. Звук Р твердий: удару 31, вечера 103, мора 14, Лазара 76, олтара 56, горячка 36, две- рами 99, лихвяра 65.

12. Звук Л середній: полского 1, вол- нымъ 2, килка 2, фолварку 91, толко 12, пилне 60, велми 38. Чужі слова: Лямехового 60, Ната- наеля 89, Натанаела 89, капитуля 88.

13. Звук Н: прировнаю 64, зровнают 80.

14. Губні ствердли: кровъ 18, семъ 18, выбавъ 85, зоставъ 6, мовте 68, зступъ 85.

15. Міна В на У: у себе 45, увели 58, у оку 8, не укусят 19, у воду 19; ув ономъ 40, ув одене 66, ув особе 60.

16. Придик В: у воци 63, у вочахъ 49, у возеро 66.

17. Звук ф и т а передається через Т: Тома Тадеуш, Натанаиль, Кголкгота 33; Марто 69, Бет- саидо 12, Теодоровы 98, Бетезда 92.

18. З в у к Ц з правописної традиції звичайно твердий, але часто єсть випадки й м'ягкого Ц.

19. З в у к Г передається через КГ: синакгокги 2, фикга 23, кгвалтомъ 6, кгрунт 63, укгрунтованы 8, кголкгота 33.

20. Ш и п л я ч і ствердли: ночь 98, опрочъ 94, не плачь 64, дожчь 6, зарижте 75.

21. М і н а Ш н а С: задусило 65.

22. Ш замість Щ: товариши 28.

23. У п о д і б н е н н я: прозба 56, щастливый 18, мнозство 52, чужолозства 17, пророцтво 2, дедицтво 24, сведоцтво 17, купецтво 24, богацтва 39.

24. З н и к н е н н я: до семого 25, серце 72.

II. МОРФОЛЬОГІЯ.

1. Йменник.

а. Мужеський рід.

25. Слова: тѣнь, стервѣ, ратушѣ—муж. роду.

26. Р о д о в и й відмінок на У часто: от початку 27, до двору 32, з суду 105, року 3, голо-су 13, оцту 109, от всходу, у столу 83, от народу 71, до кресу 1, безъ клопоту 34, покою 11, ку-колю 15.

27. Д а т н и й має частіше У, Ю, рідше о в і, е в і: синови 92, народови 24, людови 34, слухови 102, женихови 28, Израєлеви 88.

28. Місцевий: в дому 5, в оку 8; в чоловіку 84, в чоловіце 84, на даху 78, на столу 83, в гробу 34.

29. Зовний: сину 4, товаришу 22, лікарю 60, чителнику 1, учителю 45, королю 108, народе 45, пане 8, брате 63.

30. Називний множини на ове часто: синове 9, учневе 16, начителеве 8.

31. Родовий мн. на ов: синовъ 75, мужов 16, кошовъ 18, богачовъ 50, лікаровъ 40, учневъ 9, братов 8.

б. Жіночий рід.

32. Слово Євангелія — ж. р. 36. 56. 88.

33. Місцевий: в дорозе 18, о ласце 3.

34. Орудний: смертю 17, моцю 48, боязню 34, кровю 32, паметю 66.

35. Зовний: Марто 69, дочко 10, невесто 17.

в. Середній рід.

36. Називний: мешканє 19, повстанє 100, уподобанє 58, насинє 15, витанє 57, спустошенє 27, збоже 71, колосє 12, обличє 19, веселє 24, подворє 54.

37. Орудний: обличемъ 12, жаданемъ 83.

38. Місцевий: в оку 8, в оци 8, на ложу 61, в середу 3, по пограничу 64, на подворю 32,

на слонцу 82, на местцу 2; в небе 11, въ мори 40, на ложи 77, на местци 62, на поли 58, в серци 59, в сумнени 3.

г. Двійне число.

39. Два дни 91, два языки 1, два светки 32, две рыбе 16, две сукни 59, две очи 20, обеде люди 61, три, две ведре 89; ушіма, очима 14.

2. Прикметник.

40. Називний: немый 10, злый 8 і т. п.; Симоне Яновъ 111, свекра Симонова 36, учневе Яновы 64, Теодоровы приписки 98; сол несолона 46, запалчива милост 89; пор.: кров моя, котора 31, десята година 89.

41. Родовий завжди на ОГО, ЕГО: пожиточного 29, божого 47, нового 12, теперешнего 12. Для жіночого роду закінчення ОЕ (=оѣ, ої): Євангелии святоє 87, масти дорогоє 101.

42. Місцевий: в писме святымъ 2, въ духу Божимъ 13, в пришлым веку 13, в законе панскимъ 58.

43. Ступіні порівняння: пожиточне 20, пожиточнейше 62, зацнейше 47; намилший 36, найвишого 57.

3. Числівник.

44. Цікаві форми: овоц сотный 14, троє хле-

ба 69, троє мешкане 19, оден 19, обадва 17, семъ 44, аж до семого 25, девятдесят и девет 20, первший 34, дванадцат 10, оноє пятеро хлеба 16; шостый 57; двох 20, дванадцати 10, з десетма, з дванадцатма 746, третя година 54.

4 З а й м е н н и к .

45. Зазначу форми: для мене 44, з себе 82; тоєєж години 9, тая 27; який 9, инший 84, иншихъ 78.

5. Д і є с л о в о .

46. Дієіменник завжди на ТИ: жити 10, постити 10; родить 8; речи, допомочи 1.

47. Теперішній час, 1 особа має не рідко форми: посыламъ 11, мамъ 18, давамъ 60; отдаси 72; 3 ос. одн. майже завжди (коли не під титлом) має ТЬ: дасть 8, слухаєть 12, шукаєть 8; 1 ос. мн.: будемо 7, боимося 23, учинимо 44, запустимо 61; 3 ос. мн.: шукають 37, мають 10.

48. Приказовий спосіб: 2 ос.: пий 71, умыйся 98, зоставъ 6, выбавъ 85; 1 ос. мн.: оглядаймо 58, кидаймо 109, забиймо 24, идим 100, одейдимо 41, учинимо 59, переправмося 65; 2 ос. мн.: речитеж 23, кажте 93; нехай ся тебе станет 9, нехай ся дѣет 31.

49. Дієприкметники на ЧИ дуже ча-

сті: учачи 53, чекаючи 56, згромажаючи 79, мовячи 17, сидячого 10; форми мин. часу на ШИ часто: наповнивши 109.

50. Описові (складені) форми: а) час минулий довершений, *perfectum*: хороваць єсми 29, мовиль єсми 97, єси ся злякъ 16, тысь был 32, учинили єсмо 77, єсмо ся зродили 97, єсте учинили 30; приводилемъ 19, отпустилемъ 21, обявилесь 12, читалисте, прагнулемъ 29, шукалихмо 59, погамовалихмо 68; б) давноминуваний час, *plusquamperfectum*: розбили были пастухи кошары свої 58, былъ упаль 69, ся были зобрали 32; в) умовний спосіб, *conditionalis*: бысте мели 19, абыхъ мовиль 56, быхмо купили 67, абыхмо померли 100, абысь мя не мучиль 40, абы єси учиниль 47; пане, бы єси тут был, не умер бы былъ братъ мой 100, кгда бы ся были стали 12; г) прийдучий час: чого я маю просити 41, прийдучий довершений час: не будешъ краль 21, буду ся моиль 31, не будуть мѣли 73, будеш просил 100.

51. Займенника СЯ при дієслові вживається вільно,—то після нього, то (часто) перед ним.

6. Дієприслівник.

52. Цікаві форми: барзо 12, борзо 79, велми 51, вже 84, всегды 108, дармо 105, досыт 1, завжды 78,

запевне 78, здалека 32, килка 20, коли 51, надто 1, неколись 83, внивеч 17, поки 6, певне 32, принамней 80, тогды 29, треба, троха 18, куди 61, туды 79.

7. Прийменник.

53. Вдень 73, кромь розсудку 1, ку ним 59, окромь 2.

54. Прийменники СЪ і ИЗЪ вживаються оден замість одного: з вишницы 80, з живота 21, з него 31, з них 11, з гробу 109, з села 85, з людей 32, дивовали ся изъ оноє науки 41.

55. С пророковъ 18, с тыхъ 20, с каганцами 107, с каменя 54, с поколеня 59, распорошил 29, розказует 66, розказоваль 44, розхватит 13; з нимъ 29, з маткою 11, змиловаль ся 21, зберут 77, зъжерла 89.

56. Переважає ОТ, але інколи єсть і ОД: односят 81; часті форми: одослали 49, одобрали 24, одобрал 29, одошла 52, одошли 69, одейдимо 41, одыйти 18, одыйдет 31, одышол 61.

57. Прислівник ПО з місцевим відмінком (а не з датним): по улицахъ 13, по водахъ 16, по правицахъ 32, по местцах 14, по селахъ 40, по трех-дняхъ 45.

8. Злучник.

58. Богу а отцу, пана а збавителя 111, аж 6,

або 15, абы 10, але 2, бо 36, же (—що) 37, иж 27, однак 2, ото 57, поневаж 56, протож 13, чы 26.

III. СКЛАДНЯ.

59. За значення часу: не ведаєте, которое години ваш пан придетъ 28; вночи 96, за дни Лотовыхъ 77, за панованя Тиберия, крыла ся через пять мѣсяцей 56, о шостой године 85.

60. Безпідметові реченя находимо дуже часто: пасено стадо вепровъ 9, приведено ему должника 20, заволено слепого 47, вышоль декретъ, абы пописано всю землю 58, приношено ему дѣти 78, голени поламано 109, взято з гробу 109.

61. Родового відмінку вживається: слушаєт слов тых 8, слухають голосу 99, докончили тых мов 8, докончили тыхъ повестей 15, того єсми всего стерег 46, стережетъ палацу своего 70, взяли трупа его 16, положу духа моего 13, огледати гробу 34, хотя бы што смертельного пили 55.

62. Називний замість причинового: дети божіє распорошеные зобралъ вѣ одно 101, выметамъ чорты 73, убогіє будете мети 51, послалъ ку нему старшіє жидовскіє 64.

63. Відмінки після дієслів: не старається о тѣло 71, просил о тѣло 85, ни о што его питати 25, спытам вас и я о реч одну 80, о што

просите 77; просили его за нею 61, просилъ за тобою 83; противъ Єзусови, противъ небу 75, противко себе 13; помни на мене 85, вспомнели на слово 86; много єсми терпела во снє для него 33.

64. Прислівник НАД при порівнаннях: болшое над вси 39, болшое над тую 105, не єсть ти учень над учителя, а ни слуга надъ пана свого 11, важнейший єсть чоловікъ над овцу 13.

65. *Accusativus cum infinitivo* часто: чимъ мене поведаяють быти люди сына чоловічого 18, бояль ся ведаючи єго быти мужемъ справедливымъ 41, посварок о томъ, который бы ся з них видель быти болшимъ 83.

Білоруський вплив на мову В. Негалевського.

Така мова перекладу Нового Завіту Негалевського. Мову цю дехто з дослідників називає „западно-руськимъ языкомъ“, але детальне вивчення перекладу ясно показує, що це мова українська.¹⁾ Але на мові цій дуже відбилися офіційний канцелярійний правопис і мова Великого

¹⁾ Мову перекладу Негалевського звать українською: Ор. Левицький, П. Батюшков, Н. Петров, К. Харлампович, І. Каманін і інші.

Князівства Литовського, з якими Негалевський був добре знайомий.

В цім відношенні у Негалевського виступають дуже помітно дві правописних особливості:

1. Є замість Ъ.

66. Офіційна канцелярїйна мова Литовської Держави, по білоруському впливу, завжди вживає на письмі Е замість Ъ; зза офіційного впливу часто пишуть так і на Україні, але вимовляли це Е, звичайно, як І. Зза цього і В. Негалевський замість Ъ пише Е, яке вимовляти в цім випадку треба як І; добавлю, що одне й те саме слово Негалевський пише то з Ъ, то з Е, а інколи і з І: тѣло 7, тель 34, мель 33, мѣти 5, дѣтя 33, дѣти 11, ку сеяню 14, сѣет 7, розумеєшъ 19, розумѣешъ 14, надею 33, надѣю 13, улечилъ 13, улѣченоє 19, злодей 7, злодѣй 7 і т. п. Пор. § 6.

Так само й форми знають дуже часто це Е замість Ъ, яке вимовляти треба як І: 1) род. відм. жін. р. м'яких основ: з виннице 22, до шиє 75; 2) датний жін р.: матце 16, слuze 9; 3) місцевий: в законє 96, при озерє 61, при дорозе 14, о ласце 3; 4) називний і причиновий множини: жолнєре 109, ораче 80, овце 10, палце; 5) двійня: две рыбе 16, два мужє 85, две ведре 89; 6) родовий

відмінок одними жін. роду прикметників: до юд-ское земли 58, тоєє ж години 9, от шостое години 33, сторожи ночное 42, божое дороги 81, масти дороге 101, див. § 41; 7) називний і причинний множини прикметників: свечи гораючие 72, глухие 12, учни Яновыє 10, братья мое 38, ученики твоє 95. Звичайно, у всіх цих випадках Е стоїть замість Ъ, і вимовлялося воно на Україні як І.

2. Е замість Я.

67. Канцелярійною правописною звичкою, під білоруським впливом, було в Литовській Державі також і напис Е замість Я; це теж стрічаємо часто у В. Негалевського, як людини, що добре знала канцелярійний тодішній правопис; звичайно, це Е вимовляли як Я, зза чого Негалевський, як українець, іноді пише то Е, то Я: хочи 54, хотячи 16, хвалечи 62, хвалячи 58, светого 57, святый 36, тресеня 50, трясене 34, звезал 16, звязали 20, розвезалъ 88, розвязали 20, мѣсеца 56, мѣсяцей 56, деветь 20, девяти 20, десеть 22, десять 20, присегалъ 6, присягали 6, метаючи 57, память 104, погледаючи 81, поглядайте ж 82, у везеню 12, въ вязеню 53 і т. п.

Таким чином, як бачимо, напис у Негалевського Е замість Ъ або Я був для нього тільки

правописною звичкою, а не прикметою мови; як українець, він вимовляв ці Е як І або Я, зза чого і плував їх на письмі.

ЛІТЕРАТУРА про Новий Завіт В. Негалевського така: О. Левицький, Социніанство въ Польшѣ и Юго-Западной Руси, „Кіев. Старица“ 1882 р. № 4—6, ст. 200—202. — П. И. Житецкий, Старинныя воззрѣнія русскихъ людей на русскій языкъ, „Кіев. Ст.“ 1882 р. № 11, ст. 282. — П. Н. Батюшковъ, Волянь. Историческія судьбы Юго-Западнаго Края, Спб. 1888 р., ст. 107 — 108. — П. Житецкий, Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія въ XVII—XVIII вв., Київ, 1889 р., ст. 2. — П. В. Владиміровъ, Докторъ Францискъ Скорина, его переводы, печатныя изданія и языкъ, Спб. 1888 р., ст. 40. — П. В. Владиміровъ, Обзоръ южно-русскихъ и западно-русскихъ памятниковъ письменности отъ XI до XVII ст., „Чтенія въ Истор.-Общ. Нест. Лѣтоп.“, Київ, т. VIII, 1890 р., ст. 28. — И. Шляпкинъ, Св. Димитрій Ростовскій, Спб. 1891 р., ст. 78. — 900 лѣтіе православія на Волини, ч. I—II, Житомир, 1892 р., ст. 478—479. — Н. Петровъ, Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ г. Кіевѣ, вип. II, М. 1896 р., ст. 135. — К. Харламповичъ, Западнорусскія православныя школы XVI і начала XVII в., Казань, 1898 р., ст. 176. — И. М. Каманинъ, Обзоръ выставки рукописей и старопечатныхъ книгъ при XI археол. съѣздѣ, „Извѣстія XI арх. съѣзда“ № 13, ст. 113, теж в „Трудахъ XI арх. съѣзда“ т. II, ст. 167. — А. И. Соболевскій, Славяно-русская палеографія, вид. 2, Спб. 1908 р., ст. 90. — Ю. Тиховскій, Новыя данныя о западно-русскихъ переводахъ священнаго писанія XVI-го вѣка, „Извѣстія XIV арх. съѣзда“, № 8, ст. 145. — Н. И. Петровъ, Кіевская искусственная литература XVII—XVIII вв., преимущественно драматическая, Київ, 1909 р. — Ф. И. Титовъ, Очерки по исторіи русскаго книгописанія и книгопечатанія, „Искусство“, Київ, 1910 р., № 6—7, ст. 300, малюнок 27. — У всіх цих працях про Негалевського і його переклад знаходимо дуже мало або тільки по декільки рядків. — Спеціальну детальну працю Негалевському присвятив А. А. Назаревскій, Языкъ Еван-

гелія 1581 года въ переводѣ В. Негалевскаго, ст. 1—138, друковано в „Университетскихъ Извѣстіяхъ“ в Київі, 1911 р., кн. 8, 11 і 12. Тут проаналізовано мову тільки Євангелій (звідси брав я й свої приклади), подано всю літературу про Негалевського.

IV.

ЗРАЗКИ МОВИ З НОВОГО ЗАВІТУ В. НЕГАЛЕВСЬКОГО.

Отче нашъ, который єси ¹ на небесахъ ², нехай ся святит имя твоє. Нехай придетъ кролество ³ твоє, нехай будетъ воля твоя яко в небе, такъ ⁴ и на земли. Хлеба нашего повсехъденного дай намъ сего дня ⁵. И ⁶ отпусти намъ долги ⁷ наши, яко ⁸ и мы отпущаемъ должникомъ ⁹ нашимъ ¹⁰. И ⁶ не уводи нас в покушенє, але насъ выбав ¹¹ от злого. Абовемъ твоє єсть кролество, и моц, и хвала на веки. Амен. (Лист 7, Мт. УІ, 9 — 13). — Паралелі Луки ХІ, 2 — 4: 1) єстес, 2) на небесехъ, 3) королевство, 4) так, 5) на каждый день, 6) а, 7) грехи, 8) бо, 9) каждому виноватци, 10) нашому, 11) выбави.!

А обачивши мнозство людей, вступил на гору, а кгда он усел, пришли до него учни єго, а отворивши уста свои, училь ихъ, мовячи: Щастливыє убогие духомъ, абовемъ ихъ будетъ кролество небескоє. Щастливыє смеючи ся, абовемъ они потешени будут. Щастливыє тихие, абовемъ

они одедичат землю (то ест опануют). Щастливи лакнучи и прагнучи справедливости, абовемъ они насычени будутъ. Щастливи милосерни, абовемъ они милосердье одержат. Щастливи сердца чистого, абовемъ они Бога огледают. Щастливые спокойные, абовем они названи будутъ сынами Божиими. Щастливи, которые терпятъ преследоване для справедливости, абовемъ ихъ кролество небескоє. Щастливые будете, кгда вамъ уругати будутъ и преследовати, мовячи всякоє слово злоє противко вамъ кламаючи для справедливости. Радуйте ся и веселте, абовемъ заплата ваша великая естъ в небе. Бо такъ преследовали пророки, которые передъ вами были (Матвій, капитула 5, зачало 10).

А кгда минуль шабат, Марія Магдалена и, Марія Якобова, и Саломе накупили масти, абы пришедши намазали Его. А велми рано одного дня з шабатовъ пришли до гроба, яко еще слонце всходило. И мовили межи собою, хто ж отвалитъ намъ камень отъ дверей гробовыхъ. А посмотревши, обачили, ижъ былъ отваленый камень, бо былъ велми великий. А вшедши в гробъ, обачили млоденца сидячого по правой сторонѣ, убраного в шаты белыє, и злякли ся. А онъ имъ рекъ: не лекайте ся. Езуса шукаете Надзаранского, оного укрижованого; взбужонъ естъ; не машъ его тут;

ото местце, где Єго было положоно. Але идите, поведте учнемъ Єго и Петру, иж васъ упередит до Галилеи, там Єго огледаете, яко вамъ воведелъ. А вышедши прудко, утекли от гробу, бо зняло ихъ дрижане и запаметане, а никому ничего не повѣдали, бо ся бояли.

А вставши Єзус раненько первшого дня шабатовъ, указалъ ся наперед Марии Магдалене, с которое был выкинул сем чортовъ (Марко, Капитула 16, 1—9, зачало 70).

Справи Апостольское, Зачало 3:

1. А кгда ся выполнялъ день пятдесятънице, были вси весполном на томъ же местцу.

2. И сталъ ся зпрутка з неба шумъ, яко бы припадаючого ветру квалтовного, и наполнил уведомъ, где седали.

3. И указали ся имъ розделеныє языки, яко бы огниа. И усель на каждомъ з нихъ зособна.

4. И наполненыє были вси духа святого, и почали мовити инными языки, яко имъ дух отдавалъ вымавляти.

5. А были въ Ерузалемъ мешкаючи жидове, мужи богобойные, зо всего народу тых, которые суг под небомъ.

6. А кгда ся сталъ тот голос, збежали ся

многие людей, и помешало ся, же каждый зособна слышал властнымъ своимъ языкомъ оныхъ мовячихъ.

7. И здумевали ся вси, и дивовали, мовячи одни до другихъ: иж ото тые вси, которые мовят, не сут галийчици.

8. А якож мы слышимъ мовячи каждый нашимъ языкомъ властнымъ, в которомъ есмо ся зродили.

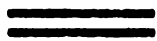
9. Партове и медове и елямитове, и которые мешкает в Мезопотамией, въ Юде теж и в Кападоцией, в Понте и въ Азиѣ.

10. Въ Фригии теж и в Памфилиѣ, въ Египте и в странах Либией, которая естъ подле Ципрены, и приходни римские, и жидове, и нововерницы.

11. Кретенчицы и арабчицы слышимо их, мовячихъ языки нашими велможные справы божие.

12. И здумевали ся вси, и вонтпили, мовячи один до другого: штож то так мает быти?

13. А другие насмеваючи ся мовили, же ся вина молодого опили.

17. Проф. І. ОГІЄНКО. Сербська церква і її змагання до відновлення (тимчасово див. № II ст. 7—18).

18. Проф. І. ОГІЄНКО. Нова чесько-словацька церква і її наука (тимчасово див. № II ст. 22—41).

19. Текст поминання влади Української Народньої Республіки. 92 Ір. 4 ст. Ціна 5 м. п.

20. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські шкільні молитви. 1921 р. 4 ст. Ціна 5 марок.

21. В. ГИНЕНКО - САВІЙСЬКИЙ. Сучасне правне становище Української церкви.

22. Проф. І. ОГІЄНКО. Як цариця Катерина обмосковлювала Церкву Українську. 1921 р. 24 ст. Ціна 30 м. п.

23. Проф. І. ОГІЄНКО. Давні переклади Письма св. на українську мову.

25. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві перехрещували українців.

26. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві палили церковні українські книжки.

27. Зразки українського церковного діловодства.

28. Проф. І. ОГІЄНКО. Братське посланіє церковним діячам про Українську Автокефальну Церкву.

29. Грамоти Царгородського Вселенського Патріярха до Українського Народу.

30. Проф. В. БІДНОВ. Коротка історія Української церкви.

31. Молитва за отчизну про перемогу над ворогом, що запосів Рідну Землю. 1921 р. Ціна 5 марок. Видання 2-е.

32. Книга годин молитовних, з грецької на українську мову переклав Проф. І. ОГІЄНКО.

33. Церковні співи на св. Літургії, на українську мову з грецької переклав Проф. І. ОГІЄНКО.

34. Ранішня і всеношна служба, з грецької на українську мову переклав проф. І. ОГІЄНКО.

35. Порядок вечірні, повечір'я і північної служби; з грецької на українську мову переклав проф. І. ОГІЄНКО.

36. Меморандум Чехословацької Церкви до Сербського Архієрейського Собору, з чеської мови переклав Професор І. ОГІЄНКО. 1921 р. 4 ст. 6 м. п.

37. Прив.-доц. о. П. ТАБІНСЬКИЙ. Автокефалія української церкви.

38. Прив.-доц. о. П. ТАБІНСЬКИЙ. Українська мова в службі Божій і в Богословії.

39. Синодик славних лицарів, що в боротьбі за волю України життя своє поклали на вівтар отчизни. 1921 р. 4 ст. 5 м. п.

40. Статут Чехословацької Церкви. З чеської мови переклав Проф. І. ОГІЄНКО. 1921 р. 8 ст. Ціна 15 м. п.

41. Проф. І. ОГІЄНКО. Як треба вимовляти букву Ъ в церковно-слов'янських текстах. Історія букви Ъ. 1921р. 16 ст. 30 м. п.

42. Проф. І. ОГІЄНКО. Головніші правила українського правопису.

43. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська Пересопницька Євангелія 1556 р. 1921 р. 36 стор. Ціна 50 м. п.

44. Проф. І. ОГІЄНКО. Новий Завіт в перекладі на українську мову Валентина Негалевського 1581 року. Нарис з історії культурного життя старої Волині 1921 р. 32 стор. Ціна 50 м. п.

45. Проф. І. ОГІЄНКО. Мова українська була вже мовою церкви. Нариси з історії Церкви Української. 1921 р. 32 стор. Ціна 70 м. п.

Праця в благодійнім видавництві „Українська Автокефальна Церква“ безплатна. Всі кошти від продажу книжок цілком поступають на збільшення фонду Видавництва.

Книжки продаються по всіх українських книгарнях.

Головне представництво видань „Української Автокефальної Церкви“—„Волинське Кооперативне Видавництво“: Варшава. ul. Długa 31 m. 47. Головний склад: Równe, pocztowa skrzynka Nr. 255. Філії: Луцьк, Дубно, Крем'янець, Остріг і Ковель (Księgarnia „Swiatło“, ul. N. Kolejowa N 88). — У Львові: Книгарня Наукового Товариства (Ринок № 10) і Книгарня Ставропигіального Інституту (ул. Бляхарська № 9).

Там же продаються книжки Видавництва „Рідна Мова“.

Поступає в продаж Служба Божа, див. № 10.

Хто виписує книжки від автора (Tarnów, Hotel „Bristol“ N 6), за пересилку не платить (дрібні кошти можна слати поштовими марками).
